

Грудень 2009 року

Газовий конфлікт 2010: бути чи не бути?

Тетяна Поливана

Із наближенням нового 2010 року ЄС, затамувавши подих, очікує, який новорічний подарунок Україна та Росія зроблять цього року: стабільні газові поставки чи новий газовий конфлікт. З одного боку, Росія та Україна не повинні знову провадити переговори щодо нового газового контракту, а Росія пообіцяла не штрафувати Україну за недобір газу 2009 року. З іншого – передвиборча лихоманка в Україні та складнощі з оплатою газових рахунків щомісяця зумовлюють нові ризики. Безперервність транзитних поставок російського газу через Україну досі не можна гарантувати. Надзвичайно жорсткі умови оплати та неможливість Нафтогазом – державним газовим монополістом – оплачувати газові рахунки самотійно потенційно загрожують надійним поставкам газу щомісяця.

Дійшли згоди... начебто

Початок нового року впродовж останніх п'яти років був випробовуванням в українсько-російських енергетичних відносинах. Важкі переговори щодо газових контрактів на наступний рік часто переростали в новий двосторонній газовий конфлікт. Спірні питання щодо цін на газ і непрозорих посередницьких схем не раз провокували нові суперечки.

Водночас газову кризу між Україною та Росією 2009 року було врегульовано підписанням контрактів на поставку та транзит газу на десять років. Досягнуто багато позитивних змін. Нарешті Україна почала платити практично ринкову ціну за газ¹. Усіх посередників між Газпромом і Нафтогазом вилучено. Умови оплати стали регульованішими. Здавалося б, українці та європейці можуть більше не боятися залишитися без газу цієї зими.

Утім, не все так добре. Газові контракти від 19 січня 2009 року не закінчили період нестабільності

над транзитними поставками газу через Україну. Набагато вищі ціни на газ і надзвичайно жорсткі умови оплати для України стали факторами ризику. Ціна на газ для України суттєво підвищилася майже зі 180 доларів США за тис. куб. м 2008 року до в середньому 228 доларів США за тис. куб. м 2009 року². Навіть більше, згідно з умовами контракту Україна зобов'язана оплачувати спожитий газ щомісячно, не пізніше 7 числа місяця, наступного за місяцем поставки. У разі невиконання цих зобов'язань її буде оштрафовано та переведено на авансові платежі.

Такі умови стали справжнім тягарем для української економіки, особливо в розпал глобальної економічної кризи. Передусім для Нафтогазу оплата набагато вищих рахунків виявилася абсолютно нереалістичною. Незбалансована фінансова структура компанії просто не дала їй змоги здійснювати регулярні оплати самотійно. Тому держава повинна була долучитися до вирішення цих складнощів. Оплату було зроблено завдяки

¹ Згідно з газовими контрактами від 19 січня 2009 року ціну на газ для України обчислюють за специфічною формулою, яка враховує зміни у ціні на інші види палива, що є загальноєвропейською практикою. 2009 року Україна платила лише 80% ринкової ціни за газ. З 2010 року вона повністю переходить на ринкові ціни.

² Як зазначено у січневих контрактах, ціну на газ для України перераховують кожного кварталу. За даними Нафтогазу, ціна на газ у I кварталі для України становила близько 360 дол. США за тис. куб. м, у II – 270,95, у III – 198,34, у IV – 208 дол. США за тис. куб. м, <http://rus.newsru.ua/finance/01dec2009/cena.html>.

використанню будь-яких можливих засобів: позик Ощадбанку, державних облігацій, викуплених Національним банком України, і конверсією спеціальних прав запозичення (SDR), отриманих від Міжнародного валютного фонду. Це частково врятувало Україну та Європу від переривання поставок російського газу 2009 року. Проте якщо Україна не знайде гроші для оплати газового рахунку за грудень на початку січня, найімовірніше, газопостачання буде зірвано. Вочевидь, цей фактор підриває надійність поставок газу, означаючи, що Україна та частина Європи сидять на пороховій бочці, що може вибухнути щомісяця, залишивши ці країни без газу.

Недавно був також інший привід для переживань — загроза штрафів за недобір Україною газу 2009 року. Справді, споживання газу в Україні, серйозно враженої глобальною фінансовою кризою, суттєво зменшилося. У результаті, за даними Нафтогазу, Україна закупить лише близько 33,51 з 40 млрд м³ газу, передбаченого контрактом на 2009 рік³. Згідно із заявами Богдана Соколовського, представника Президента України з міжнародних питань енергетичної безпеки, умови "бери або плати" потенційно вимагали від України оплати штрафу в розмірі майже 8 млрд доларів США⁴.

Безсумнівно, Україна була б не в змозі оплатити таку суму, враховуючи, з якими складнощами вона знаходить ресурси для щомісячних оплат у розмірі 500–700 млн доларів США. На щастя, після кількох усних заяв російського Прем'єр-міністра Владіміра Путіна про невисування штрафних санкцій Україні 2010 року, Газпром і Нафтогаз затвердили це 24 листопада письмово, підписавши додаток до січневого газового контракту між Україною та Росією. Проте якщо 2010 року це питання, найімовірніше, не стане серйозною загрозою, невідомо, чи висуватимуть штрафні санкції пізніше, 2011 року, якщо Україна закупить менше газу, аніж передбачено в контрактах на 2010 рік.

³ Нафтогаз. <http://www.naftogaz.com/www/2/nakweb.nsf/0/0491A9FCEFEF39A8C2257687005A92F6?OpenDocument&year=2009&month=12&nt=%D0%9D%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%BD%D0%B8&>

⁴ <http://economics.unian.net/rus/detail/26739>.

Політичні ігри: хто виграє від нового конфлікту?

Окремо від суто комерційних аспектів низка політичних чинників також відіграє важливу роль. Ніхто не заперечуватиме, що останнім часом і Київ, і Москва використовують газ ще і як сильний політичний інструмент. Газове питання стає ще популярнішим сьогодні, коли менш як місяць залишилося до президентських виборів в Україні. Газову гральну карту постійно використовують у передвиборчих кампаніях кандидатів у президенти. Вочевидь, новий газовий конфлікт в інтересах тих сил, які прагнуть дискредитувати своїх опонентів.

Україна: продовження передвиборчої кампанії

Довготривале протистояння в українській внутрішній політиці, підсилене перед виборами, стає одним із чинників загроз, здатних спричинити нову газову кризу. Напередодні виборів затяті опоненти — Прем'єр-міністр Юлія Тимошенко та Президент Віктор Ющенко — намагаються отримати якомога більше додаткових балів від газового питання.

Юлія Тимошенко як один з кандидатів-лідерів, які представляють владу, намагається показати, якою успішною вона є у провадженні переговорів щодо газу з паном Путіним. Ялтинська конференція довела її успіхи в цьому напрямі. Прем'єр-міністр Владімір Путін знову заявив, що Україну не штрафуватимуть за недобір газу. Обсяг закупівельного газу на 2010 рік зменшено до 33,75 з 52 млрд м³, узгоджених до цього. Підтверджено також підвищення тарифів на транзит на 60%⁵.

В Україні ходять чутки, що Юлія Тимошенко пообіцяла продати частку активів української газотранспортної системи (ГТС) в обмін на поступки Газпрому. Звичайно, такі поступки викликають певні підозри, особливо якщо врахувати, що Газпром відмовив у подібних проханнях переглянути газові контракти від інших європейських парт-

⁵ <http://www.gazprom.ru/press/news/2009/november/article71733/>.

нерів⁶. Безсумнівно, новий газовий конфлікт зашкодить інтересам Юлії Тимошенко, оскільки дискредитує її здобутки в газових відносинах із російським колегою.

Усі інші кандидати в президенти зацікавлені в дискредитації успіхів Прем'єр-міністра Юлії Тимошенко у переговорах щодо газу, проте лише у Президента Віктора Ющенка є реальні засоби для того, щоб щось зробити. Як результат він палко намагається відстояти необхідність перегляду січневих газових угод. Основний аргумент — *асиметричність* умов газових контрактів⁷. Для нього надзвичайно важливо загострити це питання до президентських виборів, отже, він продовжуватиме цю лінію. Восьмого грудня на сайті Ради національної безпеки і оборони України було розміщено аналітичну доповідь щодо загроз національним інтересам у газовій сфері, що підтверджує зацікавленість Президента у продовженні цієї дискусії⁸. Проте найкритичніші питання було вирішено в додатку до січневих угод, підписаному 24 листопада, тому цей чинник наряд чи призведе до нової кризи.

Росія: більш "дружній" Президент в Україні

Свою чергою, основним політичним інтересом Росії є прихід лояльнішого до Росії Президента в Україні. Загальновідомо, що з приходом Віктора Ющенка на початку 2005 року російсько-українські відносини погіршилися. Москва не раз наголошувала, що це Віктор Ющенко, з його антиросійською політикою, винний у погіршенні відносин між братськими країнами. Звернення російського Президента Дмитрія Медведєва до Президента Віктора Ющенка у серпні цього року та відстрочка приїзду нового російського посла до України показали, що націоналістичні інтерпретації української історії, підтримка Грузії у війні 2008 року, амбіції вступу до НАТО та питання

навколо Чорноморського флоту не до вподоби українському "старшому брату".

Росія підтримуватиме будь-якого кандидата з менш прозахідними та націоналістичними амбіціями. Так сталося, що всі кандидати-лідери відстоюють стриману зовнішню політику та прагнуть побудувати прагматичні відносини з північним сусідом.

Згідно з останнім опитуванням Київського міжнародного інституту соціології, в Україні є два основних кандидати на президентський пост: Віктор Янукович (28,1% голосів виборців) та Юлія Тимошенко (16,8%)⁹. Будь-хто з них влаштує Росію. Якщо виграє перший, це буде особливо приємно, оскільки свідчитиме не лише про кінець часів Помаранчевої революції, а й про прихід антипомаранчевого лідера до влади. Однак Юлія Тимошенко також довела, що може бути достатньо податливою, щоб відповідати інтересам Росії. Період успішних домовленостей між двома країнами щодо газу свідчить про дедалі більшу підтримку Прем'єр-міністра Юлії Тимошенко Москвою. Крім того, з рейтингами в однозначне число шанси Віктора Ющенка вграти вибори надзвичайно малі. Таким чином, провокувати новий газовий конфлікт перед виборами та дискредитувати домовленості, досягнені з Юлією Тимошенко на цей момент, також не в інтересах Росії.

Фактори ризику: імовірність і вплив

Цей аналіз свідчить, що на цей момент існує три фактори ризику, які потенційно могли б спровокувати новий конфлікт:

- складнощі з оплатою газових рахунків Україною;
- загроза штрафів для України за закупівлю менше газу, ніж передбачено в контрактах;
- ініціація Президентом Віктором Ющенком перегляду газових контрактів.

⁶ http://openbiz.com.ua/economics/news/V_ES_budut_poluchat_gaz_na_prezhnih_usloviyah.html.

⁷ Під асиметричними команда Президента розуміє умови купівлі газу та транзиту ("бери або плати" для купівлі газу, але не для транзиту); вищі, аніж ринкові ціни на газ для України, але нижчі, аніж ринкові ставки транзиту для Росії.

⁸ http://www.rainbow.gov.ua/files/2009/1208alt1_2.pdf.

⁹ Опитування за грудень 2009 року, <http://www.kiis.com.ua/>.

Фактори ризику: імовірність і вплив

Фактор ризику	Імовірність	Вплив
<i>Складнощі з оплатою газових рахунків</i>	Висока Досі Нафтогаз оплачує газові рахунки вчасно. Дев'ятого грудня він офіційно підтвердив готовність оплатити грудневі рахунки ¹⁰ . Проте цей фактор щомісяця загрожує надійності транзитних поставок газу через Україну	Дуже високий Якщо Нафтогаз не зможе оплатити газові рахунки, Газпром автоматично зупинить поставки газу в Україну та, ймовірно, в Європу. Прем'єр-міністр Володимир Путін не раз це підтверджував у своїх заявах до українських та європейських лідерів
<i>Загроза штрафів за закупівлю менше газу, ніж передбачено в контрактах</i>	Дуже низька Цей фактор не загрожує надійності поставкам газу 2010 року завдяки додатку до січневих контрактів, підписаного Нафтогазом і Газпромом 24 листопада 2009 року. Проте якщо Україна закупить менше газу, ніж законтрактовано на 2010 рік, питання штрафів може бути знову порушено 2011 року	Середній Якщо Нафтогаз оштрафують за закупівлю менше газу, він навряд чи зможе його заплатити. Це може також призвести до переривання поставок російського газу до України та транзитних поставок до Європи
<i>Ініціація перегляду газових контрактів</i>	Низька Перегляд січневих контрактів є лише в інтересах Президента Віктора Ющенка. Оскільки поточні контракти діють до 2019 року, а у січні ймовірно лояльніший до Росії Президент прийде до влади в Україні, Росія, вірогідно, проігнорує цю провокацію	Низький Перегляд контрактів сам собою не може призвести до зриву поставок газу. Поставки газу може бути зірвано лише в тому разі, якщо Україна не виконує своїх зобов'язань щодо контракту – об'єму закупівель газу чи оплати газу щомісяця

Оцінки МЦПД

З трьох факторів перший — складнощі з оплатою газових рахунків — найризиковіший і такий, що кожного місяця загрожує надійним поставкам російського газу, які йдуть транзитом через Україну до Європи.

**Газовий ланцюжок
“Росія – Україна – ЄС”: хто постраждає найбільше від нового конфлікту?**

Якщо виникне новий конфлікт, він зашкодить більше Україні, аніж Росії. Росія не раз попереджала про припинення поставок газу в разі проблем з оплатою в Україні. Вона вже обговорила з ЄС механізм раннього попередження, що робить Європу підготовленішою до нових зривів. Росія може завжди обвинуватити нестабільну,

внутрішньо-розділену та занурену у передвиборчий хаос Україну. Навіть більше, немає вже потреби надавати додаткові аргументи на користь альтернативних трубопроводів. Данія, Швеція та Фінляндія дали зелене світло Північному потоку, Італія та Франція — Південному.

Стосовно України ситуація інша. Після останньої кризи відносини України з ЄС в енергетичній сфері отримали нового імпульсу. Зроблено низку позитивних кроків: конференція щодо модернізації української ГТС у Брюсселі, кредити МВФ в обмін на реформи енергетичного сектору, успішні переговори щодо вступу в Енергетичне співтовариство. Україну вже критикують за невиконання своїх зобов'язань із запровадження реформ. Якщо вибухне новий конфлікт, він переключить весь початковий прогрес в енергетичних відносинах України з ЄС. Він ще раз підтвердить, наскільки Україна ненадійна як транзитна країна, а отже ще більше підштовхне

¹⁰ <http://www.naftogaz.com/www/2/nakweb.nsf/0/0491A9FCEFEF39A8C2257687005A92F6?OpenDocument&year=2009&month=12&nt=%D0%9D%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%BD%D0%B8&>

наміри ЄС якомога швидше закінчити переговори з приводу будівництва альтернативних шляхів постачання.

Найбільша загроза надійності газопостачань виходить від України, оскільки це Нафтогаз має складнощі із знаходженням грошей для оплати газових рахунків. Умови оплати навряд чи буде змінено найближчим часом. Отже, пріоритетом для України наразі має бути забезпечення за будь-яких умов стабільних оплат за газ кожного місяця. Якщо не в січні, поставки може бути зірвано в лютому чи будь-якого іншого місяця, одразу як Україна не зможе заплатити за газ.

Тетяна Поливана — аналітик Енергетичної програми Міжнародного центру перспективних досліджень.

Якщо виникне новий конфлікт, Україна буде "найслабшою ланкою" у газовому ланцюжку "Росія – Україна – ЄС". Відсутність реформ, популістська політика та внутрішня розділеність вже суттєво підірвали репутацію України як стабільного та надійного партнера.

Президентські вибори, що наближаються, вирішуватимуть, якою буде Україна надалі. Залишилося лише кілька тижнів. Українці можуть лише сподіватися, що вибори в січні нарешті стануть точкою відліку періоду реформ, внутрішньої злагоди та стабільності в Україні.